

Rok osvícenské šlechty 2021

Těsně před nástupem Marie Terezie na trůn zasáhla značnou část říše rozsáhlá epidemie moru. Nemoc se poprvé objevila v Banátu mezi vojáky císařské armády, odkud se začala rychle šířit po uherském království. Nejvíce postiženo bylo území Sedmihradska, ale mor řádil také na pobřeží Jaderského moře, v Rakousku či zemích Koruny české. Podle tehdejších značně nepřesných údajů mu jen v Uhrách podlehl téměř čtyřicet tisíc obyvatel. Nejhorší nápor choroby skončil roku 1740, ale do některých míst jihovýchodní Evropy se pravidelně vracela až do 60. let. Mor, dosud chápaný jako trest boží, za jehož odvrácení se na náměstích stavěly mariánské sloupky, se v časech začínajícího osvícenství stal pro mnohé učence zajímavým experimentem. Shromažďovali popisy průběhu nemoci, hledali řešení a za pomoci vlády prosazovali poměrně účinná hygienická opatření, která měla šíření nemoci bránit. Jejich úsilí se stalo jedním z důležitých pilířů moderních zásad lékařství, jež se v monarchii začaly prosazovat právě v časech vlády Marie Terezie a jejího syna císaře Josefa II.

V roce 2021, kdy územní památková správa Národního památkového ústavu v Kroměříži zahájila další část cyklu *Po stopách šlechtických rodů* s názvem *Rok osvícenské šlechty*, se celý svět ocitl uprostřed pandemie Covid-19, která některým mohla připomínat události z poloviny 18. století. Kvůli protiepidemickým opatřením byla zásadně omezena setkávání většího počtu osob, namísto obvyklého zahájení sezóny na hradech a zámcích zůstaly brány památek ve správě Národního památkového ústavu zavřené, komunikace probíhala zejména on-line a celkovou atmosféru doprovázela opatření týkající se úprav rozpočtu. Rok osvícenské šlechty nezačínal zrovna ve šťastné době. S vidinou přístupu osvícenských předků, kteří i katastrofu chápali jako příležitost k tomu, aby mohl být svět lepší, však vedení územní památkové správy NPÚ v Kroměříži rozhodlo ve všech započatých přípravách pokračovat a Rok osvícenské šlechty, bez ohledu na nepříznivé okolnosti, dotáhnout do konce. To, že bude nutné sáhnout k jistým kompromisům, bylo samozřejmé.

1

Osvícenství – myšlenkový proud srovnatelný v dějinách evropské civilizace pouze s humanismem – přineslo v polovině 18. století do habsburské monarchie myšlenky svobody, kritické myšlení a touhu měnit po staletí nehybnou společnost k lepšímu. Nové podněty přicházející do střední Evropy z vyspělých zemí západní Evropy nejdříve zasáhly vzdělanou aristokracii, která o nezbytnosti osvícenských reforem brzy přesvědčila i vládní kruhy. Období vlády císařovny Marie Terezie a jejích synů Josefa II. a Leopolda II. proměnilo barokní monarchii k nepoznání. Stovky patentů učinily z říše moderní stát s vyspělou byrokracií a novými institucemi. Poddaným pak bylo umožněno vykročit vstříc moderní občanské společnosti, v níž se mohli setkat se základy právního státu, náboženskou tolerancí a možností nebývalého společenského vzestupu. Nositelem hlavních idejí osvícenství zůstala v habsburské monarchii zejména šlechta působící u dvora, v armádě a diplomacii – kancléř Václav Antonín z Kaunitz-Rietbergu, hrabě Bedřich Vilém z Haugwitz, maršálové Gideon Laudon a Leopold Daun a mnozí další. Rok osvícenské šlechty, navazující na předchozí úspěšné ročníky cyklu *Po stopách šlechtických rodů*, si

Obr. 1. Státní hrad Pernštejn, expozice *Cesty do krajin* – Moravské aristokratické zahrady v časech osvícenství. Foto: Veronika Skálová, 2021.

kladl za cíl připomenout i řadu dalších nepříliš známých intelektuálů, politiků, spisovatelů, vlastenců, sběratelů umění, vědců, milovníků hudby, urozených žen, svobodných zednářů i šarlatánů, kteří ducha osvícenství šířili po celé střední Evropě.

Tak jako v předchozích letech se Rok osvícenské šlechty týkal většiny památek ve správě NPÚ, k nimž se připojily další významné kulturní instituce spjaté s fenoménem osvícenství, jakými jsou Muzeum Novojičínska – Zámek Kunín, Zámek Slavkov – Austerlitz, Regionální muzeum v Teplicích, Regionální muzeum v Mikulově – Zámek Mikulov a Nový zámek Kostelec nad Orlicí. Na zúčastněných památkách se i přes ztížené podmínky konaly odborné i popularizační přednášky, komentované a kostýmované noční prohlídky, koncerty, panelové výstavy či oblíbené výstavy květin. Osou celého projektu však zůstaly hrady a zámky spadající pod územní památkovou správu v Kroměříži.

2

3

Obr. 2. Státní hrad Pernštejn, Vrchmostenská zahrada. Foto: Aleš Motejl, 2021.

Obr. 3. Státní zámek Lednice, panelová výstava Vzpomínky na černobílý svět: Afričané v Habsburské monarchii. Foto: Oto Bernad, 2021.

Na sklonku května 2021 se po dlouhé památkové obnově otevřel sentimentální park na svazích pod státním hradem Pernštejnem. Mimořádná událost, díky níž si návštěvníci památky mohli po více než dvou letech prohlédnout park v podobě, jakou měl v době svého založení, skvěle zapadala do plánu představit osvětskou aristokracii českých zemí v plné šíři jejich zájmů a vkusu. Prvním významným projektem se tak stalo vytvoření nové interaktivní expozice s názvem *Cesty do krajiny ticha: Moravské aristokratické zahrady v časech osvětských* v polovině července 2021, pod kurátorským vedením Michala Konečného. Expozice byla zřízena v prostorách někdejších koníren v areálu hradu, které bezprostředně sousedí s historickým vstupem do zahrad. Za použití interaktivních prvků, panelů s texty, faksimilií, modelu čínské pavilonu a fragmentů originálních kamenických a sochařských děl se mohou návštěvníci seznámit s dějinami perštejnského parku i s širokým kontextem fenoménu sentimentálních nebo také osvětských zahrad, jejichž móda zasáhla české země v časech vlády císaře Josefa II. Kvůli redukci rozpočtu nebyla naplněna celá koncepce expozice, která počítala také s audiovizuálním sálem, v němž měl být promítán dokumentární film o historii a obnově parku. I tak však expozici zhlédla většina návštěvníků areálu, pro které se stala, jak bylo původním zá-

měřem, hlavním lákadlem k prohlídce parku. V souvislosti s touto expozicí vydalo územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně kolektivní monografii *Pernštejnský park a jeho památková obnova*.¹ Na tuto publikaci pak navázala monografie *Pernštejnský park*² od Lenky Kalábové a Michala Konečného, kterou vydala územní památková správa v Kroměříži ve své „velké edici“ monografií hradů a zámků. Ve stejné edici vyšlo u příležitosti Roku osvětské šlechty také druhé vydání knihy *Hrad Pernštejn*³ od autorského kolektivu Lenka Kalábová, Michal Konečný, Zdeněk Škrabal a Eva Škrabalová.

Cílem Roku osvětské šlechty bylo představit osudy osvětské aristokracie v českých zemích a také myšlenky osvětské, které výrazným způsobem ovlivňují svět do současnosti. Důraz filozofů druhé poloviny 18. století kladený na lidskou přirozenost, rovnost a toleranci se mimo jiné projevil v odsudku rasismu a postupném zákazu otrokářství. V době, kdy vznikl plán akcí Roku osvětské šlechty, zasáhly celý svět myšlenky sociálního hnutí Black Lives Matter, které ukázaly, že ne všechny intelektuální bitvy osvětské jsou vybojovány. V této souvislosti se nabízel jedinečný prostor představit myšlenky filozofů 18. století, jako byli Voltaire, Jean-Jacques Rousseau či Immanuel Kant, na příkladu aktuální společenské situace. Formát cyklu Po stopách šlechtických rodů však vyžaduje historický přesah, který byl v tomto okamžiku jasný. Bylo rozhodnuto uspořádat panelovou putovní výstavu s názvem *Vzpomínky na černobílý svět: Afričané v habsburské monarchii*, která byla v červenci 2021 otevřena v Micheliho parteru zámeckého parku státního zámku v Lednici.

Prostřednictvím velkého množství vyobrazení a kratších textů Michala Konečného jsou na výstavě připomenuty osudy Afričanů, kteří v Evropě a na našem území působili u habsburské aristokracie už od časů baroka. Nejslavnější a nejzajímavější z nich je jistě osobnost Angela Solimana, učeného Afričana ve službách knížete z Lichtenštejna, který se díky svým schopnostem dostal až na vrchol vídeňské osvětské společnosti. Právě kvůli němu byla pro zahájení výstavy vybrána Lednice, kterou v doprovodu svých urozených patronů nepochybně opakovaně navštívil. Spletitou historii Afričanů na sídlech české a moravské aristokracie nicméně výstava reflektuje až do 19. století. *Vzpomínky na černobílý svět* budou v nadcházející návštěvní sezóně roku 2022 k vidění na zámcích ve Slatiňanech a v Jindřichově Hradci.

Ze zkušeností z předchozích ročníků, kterých se územní památková správa v Kroměříži zúčastnila, vyplynulo, že by jedním z výstupů Roku osvětské šlechty měla být i nová prohlídková trasa na některém z objektů ve správě NPÚ. Právě památkové instalace tradičně přitahují největší pozornost návštěvníků a umožňují rehabilitovat dosud nevyužité prostory, respektive restaurovat předměty s nespornou památkovou hodnotou. V souvislosti

■ Poznámky

- 1 Lenka Kalábová – Michal Konečný (edd.), *Pernštejnský park a jeho památková obnova*, Brno 2021.
- 2 Lenka Kalábová – Michal Konečný, *Pernštejnský park*, Kroměříž 2021.
- 3 Lenka Kalábová – Michal Konečný – Zdeněk Škrabal – Eva Škrabalová, *Hrad Pernštejn*, Kroměříž 2021.

Obr. 4–5. Státní hrad Veveří, nově instalovaná prohlídková trasa Apartmá prince Vasy. Foto: Veronika Skálová, 2021.

s tématem osvětské šlechty byl vybrán státní hrad Veveří, jehož stávající, náznakově zařízená prohlídková trasa, provizorně otevřená po převzetí hradu Národním památkovým ústavem, byla i přes dílčí úpravy stále nevyhovující. V místnostech prvního patra hradního paláce mnohdy chyběly podlahy, na zdech s nepatřičně působícím „válečkem“ byly patrné stratigrafické sondy či betonové injektáže a v podobném stavu se nacházela okna i nábytek. Práce na nové prohlídkové trase, realizované na základě libreta Michala Konečného, se tak staly komplexní obnovou hned několika místností včetně rokokového salonu, kde tým pod vedením restaurátora Martina Böhma rekonstruoval více než dvě století skrytou nástěnnou malbu. Do některých místností byla pořízena nová okna se žaluziemi, rekonstruovanými podle dobových fotografií, všechny místnosti získaly nové textilní tapety, opraven byl staticky narušený balkon, z něhož si mohou návštěvníci prohlédnout část areálu hradu, a novou podlahu získala i někdejší jídelna, která byla dosud přístupná pouze prostřednictvím dřevěných lávek, položených na klenbě. Samotná nová prohlídková trasa byla instalována jako byt významného majitele hradu ze začátku 19. století, prince Gustava Vasy, který zde trávil část svého exilu. Syn vyhnaného švédského krále Gustava IV. Adolfa našel v habsburské monarchii a po sňatku s bádenskou princeznou Louisou Amélie si zakoupil veverské a rosické panství. Hlavními uměleckými styly určujícími dobu prince Vasy byly empír a biedermeier, jejichž estetice byla celá nová prohlídková trasa přizpůsobena. Památková instalace skládající se z nově instalované chodby, přijímacího salonu, kuřáckého salonu, rokokového salonu, pracovny prince Vasy, ložnice princezny Louisy, salonu princezny, jídelny a velkého salonu je zařízena nábytkem a vybavením z 18. století a první poloviny 19. století, které byly vybrány z depozitářů hned několika moravských hradů a zámků. V této souvislosti se podařilo dohledat i několik předmětů, zejména pak obrazů, které byly prokazatelně v majetku rodiny Vasa v době, kdy obývala hrad. Po více než dvaceti letech, kdy státní hrad Veveří spravuje Národní památkový ústav, tak památka získala adekvátní prohlídkovou trasu, a přestože je zde do budoucna ještě hodně práce, návštěvníci mohou být

4

5

spokojeni. Nejlépe o tom vypovídá zvýšení návštěvnosti v posledních měsících roku 2021 i velmi slibná čísla prvních měsíců roku 2022. Za zmínku jistě stojí, že hrad Veveří byl důležitým místem také pro Lucemburský rok 2016, kdy zde byla zřízena nevelká expozice *Lev a orlice: Moravští Lucemburkové a jejich hrad*.

Prohlídkovou trasu i expozici se v posledních měsících roku 2021 podařilo po dlouhodobé památkové obnově dokončit také na státním zámku v Uherčicích. Otevření předcházelo několik let pečlivé památkové obnovy části zanedbaného zámeckého areálu, která se týkala především vstupních prostor, arká-

dového dvora a hlavního nádvoří. Vedle exteriérů došlo také k restaurování některých interiérů takzvaného severního křídla zámku, kde se nachází řada místností, jejichž stěny byly dekorovány nástěnnými malbami v prvních letech 19. století. Návštěvníci zámku tak mohou spatřit kompletně restaurované malby, včetně monumentálních dekorací v hlavním zámeckém sále, které byly realizovány knížetem Odoardem Collato e San Salvatore v časech pozdního osvětského umění. Místnosti tvořící soukromý apartmán knížete byly během rekonstrukce zařízeny dobovým nábytkem, obrazy a grafickými listy, takže v nich vznikla plno-

Obr. 6. Státní zámek Uherčice, nová prohlídková trasa Apartmán knížete Odoarda. Foto: Romana Indrová Semelková, 2021.

Obr. 7. Státní zámek Uherčice, nová expozice *Te Facimus*. Foto: Klára Zábajníková, 2021.

hodnotná prohlídková trasa, jejíž největší význam spočívá v tom, že jde o místnosti, které návštěvníci dosud neměli příležitost spatřit. Podkladem pro tvorbu prohlídkové trasy bylo libreto Veroniky Selucké. Jako součást rekonstrukce zámku v Uherčicích vznikla také audiovizuální prohlídková trasa v zámeckém parku, kde se návštěvníci seznámí s několika drobnými zahradními stavbami, historií zahradních koncepcí, vývojem přírodně krajinného parku nebo zdejšími rostlinami a živočichy. V rekonstruovaných konírnách zámku v Uherčicích byla realizována nevelká vstupní expozice s názvem *Te Facimus: Knížata Collalto e San Salvatore, aristokracie mezi Itálií a Moravou*, kurátorsky řešená Michalem Konečným a Veronikou Seluckou. Na časové ose, doplněné řadou vyobrazení, předměty osobní potřeby i replikami historických oděvů, jsou představeny dějiny knížecího rodu Collalto e San Salvatore, který se nesmazatelně zapsal do dějin celého památkového objektu. Nutno dodat, že akcí Po stopách šlechtických rodů rekonstrukční práce v Uherčicích neskončily a návštěvníci tohoto mimořádně pozoruhodného zámku se budou mít do budoucna jistě na co těšit. To, jak vypadala dosavadní památková obnova, si mohou všichni prohlédnout na časosběrném dokumentu vzniklém ve spolupráci s Risto Iličem, studentem Fakulty výtvarných umění Vysokého učení technického v Brně.

Tak jako v předchozích ročnících zastřešoval celý Rok osvěcenské šlechty jednotný grafický vizuální styl; územní památková správa v Kroměříži tentokrát vsadila na spolupráci s dalšími studenty FAVU, Jakubem Poláchem a Petrem Škobrtalem, kteří se kromě originálně pojatého layoutu zdůrazňujícího vybrané osobnosti z řad osvěcenských aristokratů podíleli také na několika významnějších výstupech celého roku. Tím nejdůležitějším je publikace *Tváře osvěcenství*⁴ autorů Ivo Cermana a Michala Konečného. Práce uvedená rozsáhlou studií o vztahu osvěcenství a aristokracie v českých zemích přelomu 18. a 19. století je doplněna padesátkou životopisných medailonů nejvýznamnějších osobností z řad aristokracie zemí Koruny české, které doplňují desítky mnohdy nepublikovaných ilustrací. Kniha zahrnující většinu památek ve správě NPÚ by

6

7

la komisi Památníku národního písemnictví v Praze nominována na nejkrásnější českou knihu 2021. Autoři grafického stylu se podíleli také na vzniku reklamního spotu, suvenýrů a dalších výstupů včetně návrhu tapety do orientálního salonu na státním zámku Lysice, který se stal podkladem pro několik dalších suvenýrů spojených s Rokem osvěcenské šlechty.

Koncepce Roku osvěcenské šlechty počítala s dlouhodobějšími výstupy, které budou moci návštěvníci ocenit i v nadcházejících letech. Jak je vidno z prvních měsíců návštěvnické sezóny 2022, mnozí je objevují teprve teď. Na

vzdory tomu fenomén osvěcenské aristokracie četným památkám pomohl a jen díky němu se otevřely nové prohlídkové trasy a expozice. Necht' vzkvétá Rok šlechtických slavností 2022!

Mgr. Michal KONEČNÝ
NPÚ, ÚPS v Kroměříži
konecny.michal@npu.cz

■ Poznámky

4 Ivo Cerman – Michal Konečný, *Tváře osvěcenství*, Kroměříž 2021.